

Imre Miklós

GONDOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI MAGYAR IPARIGAZGATÁSRÓL

Balla Zoltán tanár úr a magyar közigazgatás-tudomány(ok) és a rendészettudomány elismert oktatója és kutatója több mint négy évtizede. Jelen tanulmány tanár úr 70. születésnapja alkalmából készült, és abban a reményben íródott, hogy az ünnepelt hosszú évtizedekig egészségben folytatja magas színvonalú munkáját választott hivatásában.

A témakör részletes feldolgozása rendkívül széles horizontú elemzést tenne szükségessé. Az áttekintésnek ki kellene terjednie a második világháborús magyar gazdaság- és iparirányításra hatást gyakorló nemzetközi társadalmi, politikai, gazdasági környezet bemutatására. Ugyanígy indokolt lenne az első világháború, a trianoni békediktátum, a gazdasági konszolidáció, valamint az 1929–1933-as világgazdasági válság a magyar iparra és ipari közigazgatásra gyakorolt hatásainak részletes vizsgálata is. Terjedelmi okokból azonban e holisztikus feldolgozás helyett csak az ipari közigazgatás néhány kiemelkedően fontos témakörének rövid elemzésére kínálkozik lehetőség.

A második világháborúban alkalmazott magyar gazdaságirányítási és iparigazgatási megoldások a hadigazdasági modell keretei közé illeszthetők be, amely a centralizált, államközpontú gazdaság legszigorúbb típusát jelenti.¹

A hadigazdaság mint gazdasági modell közel sem homogén, így volt ez a második világháborúban is. Az egyes államok céljai egyezők, nevezetesen a társadalom minden lényeges területének alárendelése és működtetése a katonai igények kielégítésének érdekében. A különbségek a hadviselő felek között a megvalósítás módszereit illetően jelentkeznek. Az érintett országok a világháború során a változó követelményeknek megfelelően módosították a hadigazdaság

¹ SZENES 2022.

alkalmazott eszközeit, és a háborús nehézségek növekedése miatt egyre szigorúbb instrumentumokat alkalmaztak.²

A hadigazdálkodáson kívül egyéb kényszergazdasági modellek is léteznek. A nemzetállamok, valamint ezek kooperációi a társadalmi, gazdasági, egészségügyi válságok negatív következményeinek felszámolását, illetve tompítását egy központból irányított gazdaság eszközeivel próbálják elérni.³

A korlátozott erőforrásokat állami szerepvállalással hatékonyan felhasználni kívánó centralizált gazdaság- és iparigazgatási modell napjainkban is aktuális. A kérdéskör időszerűségét alátámasztják az elmúlt évtizedek globális válságokkal teli időszakának tanulságai (2008, Covid stb.). A témakör szomorú aktualitását jelzik továbbá az Európában és a Közel-Keleten folyó háborúk és azok gazdasági, gazdaságirányítási és iparigazgatási következményei.

AZ ÁLLAM ÉS A KÖZIGAZGATÁS GAZDASÁGI FUNKCIÓIRÓL (FELADATAIRÓL)

Az ipari forradalom következtében megindult ipari fejlődés az 1880-as évekre olyan változásokat idézett elő, amelyek révén az akkor még szabályozatlan versenypiac hátrányai egyre jobban kiütköztek. A szociális feszültségek miatt bekövetkezett társadalmi elégedetlenség lecsillapításának racionális útja az erősebb állam és közigazgatás segítségével történő „gazdasági rendteremtés” volt. Ezt a folyamatot egyesek államkapitalizmusnak hívták, mások pedig a beavatkozó állam kialakulásának tekintették. A 19. század végétől az állam és a közigazgatás hagyományos funkciói mellett új funkciók és feladatok jelentek meg elsősorban a gazdaság- és ezen belül az iparirányítással összefüggésben. A gazdaságban bekövetkezett centralizáció, koncentráció, a munkafolyamatok automatizálása, a tudományos és a műszaki fejlesztés eredményeinek a termelésbe való alkalmazása átalakította a közigazgatás funkcióit, feladatait, szervezetét és személyi állományát is. Ennek eredményeképpen a megújult közigazgatás elvégezte – egyebek mellett – a makroszintű tervezéssel, a természeti erőforrások és a munkaerő számbavételével, a modern technika elterjesztésével, a gazdasági és az ipari termelés ütemének és minőségének különböző instrumentumokkal való befolyásolásával, valamint a gazdaság kiemelkedően fontos területeinek és szereplőinek állami támogatásával összefüggő tennivalókat.⁴

² RÁNKI 1990: 9–12.

³ PARRAGH–BÁGER–TÓTH 2020; DOMOKOS–PULAY 2020; PARRAGH–BÁGER 2022.

⁴ LŐRINCZ 2010: 29, 64–65.

A 20. század elején egyértelművé vált, hogy a közigazgatási funkciók között kiemelkedő helyet foglal el a gazdasági igazgatás, amely a gazdasági szereplők magatartásának befolyásolására irányul, és a gazdasági tevékenység kereteinek meghatározásában, valamint a piaci szervezetek és személyek támogatásában nyilvánul meg.⁵

„A közigazgatási funkció viszonylag statikus, ehhez képest a feladat változó, konkrét, és a funkció megvalósulásához kapcsolódik.” Napjainkban már a gazdaságfejlesztést és a gazdaságpolitika meghatározását, az állam (közigazgatás) klasszikus feladatai között szokták említeni. „A közigazgatás a gazdaság lényegét nem korlátozhatja, nem hozhat a termelést meghatározó döntéseket”.⁶

Ezzel a megállapítással messzemenően egyetértünk, azzal a kiegészítéssel, hogy az említett alapelv a társadalom „normális” működésének időszakában érvényesül. Válságok (háború, egészségügyi krízis stb.) idején azonban – mint ahogy az elemzésünkéből is kiderül – a közigazgatás a gazdasági szereplők minden tevékenységét operatív módon befolyásolja. Ennek keretében sor kerülhet a termelés mennyiségének és minőségének meghatározására, a nyersanyagokkal, valamint a pótanyagokkal való centralizált gazdálkodásra, a munkaerő létszámának és felkészültségi követelményeinek a megállapítására stb.

A közigazgatási szervek a nemzetgazdaság igazgatását közhatalmi eszközökkel, tulajdonosi instrumentumokkal, valamint egyéb eszközökkel végzik.⁷ Az ipari közigazgatás kérdéseit is célszerű lenne a fenti csoportosítás mentén elvégezni. Erre terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőségünk, így csak az ipari közigazgatás elméleti problémáinak vázlatos áttekintésére, valamint a második világháború előtti jogi szabályozás néhány jellemzőjének a bemutatására vállalkozhatunk.

A 20. század elején a korábbi liberális gazdaságok helyét az állami protekcionizmus és a szabályozott piacgazdaság vette át. Az első világháború hadigazdálkodási modellje tovább erősítette az állam szerepét. Ez a gazdaságirányítási modell teljes körű állami igazgatást valósított meg a gazdaságban, a termelés, az elosztás és a szociális területen egyaránt. A hadigazdaság kiépítése a háborúban részt vevő államokban, a Walther Rathenau által irányított német minta alapján történt meg.⁸ Az első világháború után – mint ahogy azt korábban említettük – az egyes országok nem tértek vissza a korábbi, 19. századi liberális gazdaságirányításhoz, hanem szabályozott piacgazdaságot hoztak létre jelentős állami beavatkozási lehetőségekkel. A „neomerkantilizmusnak” is nevezett gazdaságirányítási modell általánossá vált.⁹

⁵ LAPSÁNSZKY – PATYI – VARGA Zs. 2024: 231–232.

⁶ FÁBIÁN 2023: 73, 70–77, 75.

⁷ TORMA 2013: 49.

⁸ JENEI 2008: 161.

⁹ CAMERON 1994: 415.

A nagy háborút követően a 20. században kialakult totalitárius rendszerek (szovjet szocializmus, olasz fasizmus, német nemzeti szocializmus) között a különbségek mellett gazdasági, gazdaságirányítási területen alapvető hasonlóságok is kimutathatók. Ezek az országok a háborús logikát követve békeidőben is megőrizték a hadigazdálkodás jellemzőit. A teljes állami kontroll mellett működtetett gazdaságok a társadalmi erőforrások legnagyobb részét a fegyverkezésre fordították. Ezen a területen az államok túlvállalták magukat, így a társadalmi erőforrásokkal rablógazdálkodást folytattak, ami maradékelvű társadalompolitikával társult.¹⁰

Az 1914 és 1918 közötti nagy háború egyértelművé tette, hogy eljött az anyagháború korszaka, amely nagyon nagy mértékben felértékelte az ipar és így az ipari közigazgatás jelentőségét. A második világháborúra még inkább igaz ez a megállapítás. Az első világháborúban a pozíciós állóháború volt jellemző, a repülőgépek és a harckocsik még mellékszereplők voltak. A második világháborúban a mobilitást biztosító repülőgépek és páncélos erők nagyságrendje és minőségi jellemzői váltak meghatározóvá. A modern harcászati eszközök tömeggyártásának nagyon rövid időn belül történő „felpörgetése” szinte elképzelhetetlen energia- és anyagszükséglettel járt, és messzemenően felértékelte az ipar szerepét.¹¹

Az első világháború megmutatta, hogy elegendő mennyiségű fegyver gyártása mellett meghatározó hadianyagnak minősül a szén, a vas és az acél. A hadviselő felek tapasztalatokat szereztek arról, hogy milyen negatív következménye van a gazdasági blokádnak is.¹² John Maynard Keynes már az 1919-ben megjelent *A béke gazdasági következményei* című művében foglalkozott a következő háború lehetőségével.¹³

A harmincas években sokan már a totális háború bekövetkezéséről értekeztek. „Megjövendölték”, hogy az új világháború totális háború lesz, amely az előzőnél sokkal jobban függ az adott ország gazdasági erőforrásaitól és attól, hogy mennyire sikerül ezeket mobilizálni, optimálisan felhasználni és elosztani a győzelem érdekében. A totális háború megköveteli, hogy a társadalom életét minden területen teljesen alárendeljék a háborús céloknak, és az erőforrások minden spektrumát teljesen és akadálytalanul használják fel a végső győzelemig.¹⁴

Számos vélemény szerint a második világháborút kiobbantó Hitler hatalomra kerülése és a kommunizmus mint a kapitalizmus alternatívájának térnyerése valószínűleg nem történt volna meg az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválság nélkül. A krízis a világ teljes GDP-jét 20%-kal csökkentette. A válság

¹⁰ JENEI 2008: 168.

¹¹ SMIL 2024: 400–401.

¹² RÁNKI 1990: 11–12.

¹³ KEYNES 2021 [1919]: 5–7.

¹⁴ RÁNKI 1990: 11–12.

csúcspontján Németország és Nagy-Britannia felnőtt lakosságának egyharmada munkanélkülivé vált. A világkereskedelem 1933-ra az 1929-es szint negyedére csökkent. A krízis miatt 32 állam alkalmazott kereskedelmi védővámokat, kvótákat, kereskedelmi tilalmakat. Általánossá vált a gazdasági autarkia, az árak és az árfolyamok közigazgatás által történő meghatározása, valamint az állami intervenciók alkalmazása.¹⁵

A brutális világgazdasági válság, a rettenetes pusztításokat hozó második világháború, valamint a totalitárius szocializmus után hosszú út vezetett a szociális piacgazdaság és a fejlesztő-ösztönző állam kialakulásáig. Ez a folyamat Magyarországon is óriási áldozatok mellett zajlott le, azzal a nehezítő körülménnyel, hogy a trianoni tragédia nemcsak óriási terület és lakosság veszteséget okozott, hanem a gazdasági erőforrások meghatározó hányadától is megfosztotta a maradék országot.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI MAGYAR IPARI KÖZIGAZGATÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI

Az ipar fogalma és az ipari tevékenység kategóriái

Az iparigazgatás lényeges jellemzőit nem lehet megragadni az ipari tevékenység tartalmának ismerete nélkül. Az ipar jogi fogalmát Egyed István, a korszak egyik legismertebb államtudományokkal foglalkozó tudósa – a közgazdasági megközelítésre is figyelemmel – nagyon pontosan határozza meg. Ezt annak tudatában teszi, hogy az ipar definícióját jogszabály nem rögzíti. Egyed István szerint az ipar a termelés egyik fajtája, a másik két csoport az úgynevezett „őstermelés” és a kereskedelem. Az őstermelés új anyagok előállításával, az ipar az anyagok feldolgozásával, a kereskedelem az iparcikkeknek a fogyasztóhoz való eljuttatásával foglalkozik. „Az ipar tehát a termelésnek az a közbelső ága, amelynek feladata az őstermelés által nyújtott anyagok, ún. nyerstermények, továbbá a félégyártmányok feldolgozása, a fogyasztás céljára történő átalakítása.”¹⁶

Az ipari termelés szervezetét illetően megkülönböztethetünk kézművesipart és gyáripart. „A gyáripar körét a közigazgatás-tudomány a tételes jognak megfelelően határolja el.” A m. kir. kereskedelmi miniszter kiadta az 1923. évi 78.000. számú rendeletet az 1884. XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról szóló 1922. XII. törvénycikk végrehajtásáról. A jogszabály pontosan rögzíti az ipari üzem

¹⁵ EGEDY 2007: 174–175.

¹⁶ EGEDY 1948: 19.

ismérveit. 1939-ben az ipari és kereskedelmi részvénytársaságok száma 2644 volt, amelyből 1966 Budapesten működött.¹⁷

Képesítéshez kötött iparnak tekintendő az az ipar, amely kézműves jellegénél fogva csak megfelelő szakképzés és hosszabb gyakorlás útján sajátítható el, és amelynek végzése a törvényben meghatározott szakképzettség igazolásához van kötve. Az engedélyhez kötött ipar gyakorlása közszempontból a külön feltételek igazolásához kötött engedély megadásától függ. Ilyen közérdekű szempontok lehetnek – egyebek mellett – a következők: a köz- vagy állategészségügy, közbiztonság, közrendészet, közérkölciség.¹⁸ Szabad ipar, amelynek gyakorlásához sem képzésre, sem pedig engedélyre nincs szükség.¹⁹

Létezik a perszonál (személyhez kötött) és a reálipar (nem személyhez kapcsolódó, tehát átruházható). Az ipar lehet házi-, vándor- és műhelyipar. Az ipar jogi értelemben a szabályozás alapján egyrészt több, másrészt kevesebb, mint a közgazdaság-tudományi fogalom.²⁰

Az 1922. évi XII. törvénycikk értelmében – a jog megszerzése és gyakorlása szempontjából – iparnak kell tekinteni a kereskedést is.²¹ Jogi szempontból nem tekinthető iparnak az olyan ipari természetű foglalkozás, amely nem állandó, illetve nem keresetszerű (létfenntartás céljából végzett), hanem alkalmi jellegű. A törvény az iparüzés általános feltételei mellett szabályozza a képesítéshez és az engedélyhez kötött ipar kérdéseit, az ipar gyakorlásának, az iparüzési jog elvonásának és megszüntetésének a területeit, valamint a tanviszony és a tanonciskolák ügyeit.²²

Az 1922. évi XII. törvénycikk végrehajtása alapvetően az akkor már az ipart is felügyelő kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe tartozott.²³

A kiegyezés után megalkotott, a céhrendszert megszüntető első ipartörvény, az 1872. évi VIII. törvénycikk a gazdasági szabadság divatos elméletének megfelelően a korlátlan iparszabadság elvét követi.²⁴

A szabad piacgazdaság hátrányai azonban nagyon gyorsan felszínre kerültek, így 1884. október 1-jén hatályba lépett a második ipartörvény, az 1884. évi XVII. törvénycikk. Ez még mindig az iparszabadság alapján áll, de már korlátozásokat tartalmaz az iparfejlesztés és az ipari rend védelmének érdekében.²⁵

¹⁷ MAGYARY 1942: 170–172.

¹⁸ EGYED 1948: 50.

¹⁹ 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról, 1. §

²⁰ EGYED 1925: 14–18, 50.

²¹ 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról, 2. §

²² EGYED 1948: 26.

²³ 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról, 137. §

²⁴ EGYED 1925: 8.

²⁵ EGYED 1925: 8.

Az iparos tevékenység újra szabályozását célozta az 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról. A törvény az első világháború után már a szabályozott, kötött piacgazdaság jogszabálya, amely széles körű állami beavatkozási lehetőségeket tesz lehetővé a gazdaságban.

*Az ipari közigazgatás, az ipari közigazgatási jog,
valamint az iparpolitika fogalma és jellemzői*

Az ipari közigazgatás az ipar területén az állam szabályozó és igazgató tevékenységét jelenti, amely az iparrendészet mellett az iparfejlesztő, iparpolitikai tennivalókat is magában foglalja.

Az ipari közigazgatási jog az iparra vonatkozó szabályok összefoglaló és rendszerbe foglalt ismertetése. Ezek határozzák meg az ipar rendjét, a tevékenység végzésének feltételeit, az iparral foglalkozók jogviszonyait stb.

Az ipari közigazgatási joganyag keretében a szorosan vett közigazgatási szabályokhoz az iparra vonatkozó, magánjogi, közjogi (alkotmányjogi), pénzügyi, büntetőjogi, kereskedelmi jogi természetű szabályok is csatlakoznak. A gazdasági jog ezen ága iparjognak (*werberrecht*) is nevezhető. Az iparjog tehát a közigazgatási jog különös részének ugyanolyan fejezete, mint a pénzügyi, a katonai, a közoktatásügyi, a mezőgazdasági, a közigazgatási jog stb.²⁶

Az ipar szerepének növekedésével az ipari közigazgatás és az ipari közigazgatási jog jelentősége folyamatosan nő, különösen megszorodnak az ezekkel kapcsolatos állami tevékenységfajták háborúk idején.²⁷

A korlátlan iparszabadság és az iparszabadság teljes hiánya között az ipari rendnek számos közbenső állapota képzelhető el. Az egyes államokra – a 20. század elején – túlnyomó részben ilyen közbenső ipari rendszer jellemző, azaz az országok a korlátolt iparszabadság állapotában vannak. A szabad verseny önmagában nem képes a közérdeket biztosítani. Az iparszabadság korlátja tehát elsősorban a közérdek. Korlátozás történhet ezenkívül az iparos osztály vagy annak egyes csoportjai érdekében is. Ilyen megoldásokat alkalmaznak például a háziipar, illetve a helyi ipar védelme érdekében. Az iparjog ilyen esetekben az iparpolitika szolgálatában áll, és általában az ipar vagy bizonyos ipari foglalkozási ágak előmozdítását célozza. Az ilyen támogatások természetesen a közérdeket nem sérthetik vagy veszélyeztethetik.

Az ipari közigazgatás akkor válik különösen jelentőssé, mikor az állam az ipari életet különböző szempontból korlátozó szabályokkal „hálózza át”. Az iparjog

²⁶ EGYED 1948: 3, 6.

²⁷ EGYED 1944: 15–16.

feladata „ezeknek a korlátozó szabályoknak az összeállítása, rendszerbe foglalása és feldolgozása”.²⁸

Nagyon fontosak az ipar megkezdésének és megszűnésének szabályai. Gyakorlati szempontból is lényegesek az iparigazolvány és az iparendély kiadásával kapcsolatos rendelkezések, az engedélyhez kötött iparok, a más iparra való áttérés és az iparok együttes gyakorlásának szabályai, a segédi vizsga, az ipari szak- és mestervizsga is.²⁹

Az ipari közigazgatás nemcsak a gazdasági igazgatás többi ágával, hanem a közigazgatás szinte minden területével kapcsolatban áll. Az ipari közigazgatás magában foglalja a kormányzati tevékenység mellett az önkormányzati alapon létrejött ipari szervezetek munkáját is. Az ipari közigazgatási jog nemcsak a közigazgatási jog egyik meghatározó területe, hanem az ipari életre vonatkozó valamennyi jogszabályt integráló iparjognak is fontos része. Az ipari közigazgatási jog tudniillik nem fogja át minden tekintetben az ipari életet, hanem csak a terület rendjének fenntartására és az ipar támogatására irányuló igazgatási jellegű hatósági tennivalókat foglalja magában.

Az iparjog nem szorítható be egyetlen jogág keretébe sem, hanem anyagát különböző jogágak anyagából meríti. Az iparjog segédtudománya az ipartörténet, az iparpolitika, az ipari statisztika, a technológia és az ipari üzemtan.³⁰

A szabad verseny korlátlanúsága végeredményben annak megsemmisüléséhez vezet. A versenyszabadságot ugyanis az érdekeltek maguk között előbb-utóbb kizárják, vagy korlátozzák kartellek, illetve trösztök létrehozásával.

Az iparüzés szabadsága a természetes személyekhez hasonlóan megilleti a jogi személyeket is. A jogi személyek következő jelentős csoportjai különböztethetők meg:

- a) kereskedelmi társaságok;
- b) egyesületek, alapítványok;
- c) közttestületek: község, törvényhatóság, állam, felekezet.

Az iparpolitika – az iparrendészettől eltérően – „azon állami működés foglalata, amely törvényhozási és kormányzati úton a hazai ipar védelmére és fejlesztésére irányul”.³¹

Az általános iparpolitika az ipar egyetemes érdekeit támogatja. Emellett létezik azonban a különleges célokat szolgáló iparpolitika is, mikor az állam az

²⁸ EGYED 1925: 26.

²⁹ EGYED 1925: 27–60.

³⁰ EGYED 1944: 26.

³¹ EGYED 1948: 94.

ipar valamelyik ágazatát, például gyáripart vagy egyes ipari szakmákat (például textilipar) támogat.³²

Szervezeti kérdések

Az iparügyek legfőbb kormányzata a m. kir. minisztérium hatáskörébe tartozik.³³ Az 1884. évi III. törvénycikk 14. §-a a földművelés, ipar és kereskedelem ügyét a minisztérium egy osztályába foglalta össze. Az 1889. évi XVIII. törvénycikk az 1847/8. évi III. törvénycikk 14. §-ának módosításáról 2. §-a különválasztotta a földművelésügytől az ipari és kereskedelmi ügyeket. Ez utóbbiakat a közmunka- és a közlekedési ügyekkel együtt a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe utalta.

Az iparügyek kormányzásában a miniszter mellett részt vesznek a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok is.

Az iparügyi kormányzásba egyrészt a központi kormánynál, másrészt a helyi önkormányzati testületeknél „befolyhatnak” az ipartanácsok, a kereskedelmi és iparkamarák, illetve az ipartestületek. Ezek a szervezetek természetesen csak javaslattételi és véleményezési jogosítványokkal rendelkeznek, döntési és irányítási joguk nincs.

Az iparhatóság fogalma alatt a jogszabályok értelmében az egyes közigazgatási ügyekben eljáró hatóságok értendők. Az iparhatóságok hatáskörébe tartozik általában mindazoknak a teendőknek az ellátása, amelyek az ipartörvény végrehajtása során felmerülnek (például iparjogosítványok kiadása, iparajstrom vezetése, ipari alkalmazottak ügyeinek intézése stb.). Az iparhatóságoktól meg kell különböztetni az iparügyekben bíraskodó rendes és közigazgatási bíróságokat, valamint az egyéb közigazgatási hatóságokat.

Az iparhatóságok rendes és kisegítő iparhatóság csoportba is sorolhatók. Az ipartörvény a rendes iparhatósági jogkörök ellátására nem hozott létre külön hatóságokat, hanem az ipari közigazgatási feladatokat az általános közigazgatási szervek látják el. Az iparhatóságok támogatására rendelt szervek a kisegítő iparhatóságok. Ilyennek minősülnek például a kereskedelmi és iparkamarák, az ipartanácsok és az ipartársulatok.

A rendes iparhatóságok vagy elsőfokúak, vagy fellebbviteliek.

Elsőfokú iparhatóság: a) községekben a főszolgabíró; b) rendezett tanácsú városokban a városi tanács; c) törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány; d) Budapesten a kerületi elöljáró.

³² EGYED 1944: 35.

³³ EGYED 1925: 175.

Az adott ügyben az az iparhatóság illetékes, amelynek területén az iparüzlet található.

Az iparhatóság előtt folyó eljárásra a közigazgatási eljárás általános szabályai az irányadók, a kihágási eljárás szabályainak kiegészítő alkalmazásával.

Az elsőfokú iparhatóságok határozatai ellen a „felsőbb fokú” iparhatóságokhoz lehet fordulni, fokozatos jogorvoslati eljárási rend keretében.

Az iparhatóságok ipari közigazgatási ügyekben hozott határozatai ellen általában nem lehet panasszal fordulni a közigazgatási bírósághoz.³⁴

A községi elsőfokú iparhatóság határozatainak a végrehajtását a főszolgabíró végzi. A hatáskörébe tartozik még a község területén működő iparüzletek ellenőrzése, valamint a tanonciskolákkal kapcsolatos teendők ellátása is.³⁵

Az 1935. VII. törvénycikk a kereskedelmi miniszter hatáskörét két részre osztotta. Így létrejött a különálló iparügyi és a különálló kereskedelmi és közlekedésügyi miniszteri státusz.³⁶

A szétválás indokai között elsősorban az iparügyi érdekek hatékonyabb képviselése szerepel az általános jólét érdekében.³⁷ A szétválás részleteit a 7.500/1935. M.E. rendelet állapítja meg.

1935-ben az Iparügyi Minisztériumhoz került a Lakásépítési Állandó Bizottság, a hatósági munkaközvetítés, az iparfelügyelők által végzett munkavédelem, a bányahatósági jogkör, valamint a mérnöki kamarák és az ipartestületek felügyelete. A kereskedelmi és iparkamarák felügyeletét a kereskedelemügyi és közlekedésügyi miniszter végzi.³⁸

Az 1930-as évek második felében az ipari közigazgatási és ipari kihágási ügyekben eljáró hatóságok rendszere a következő volt:

Elsőfokú hatóság:

- a) községekben a főszolgabíró;
- b) megyei városokban közigazgatási ügyekben a polgármester vagy helyettese, kihágási ügyekben a képviselő-testület által megbízott tisztviselő;
- c) városi törvényhatóságokban közigazgatási ügyekben a polgármester által megbízott, kihágási ügyekben a törvényhatósági bizottság által megbízott tisztviselő;
- d) Budapesten a kerületi elöljáró.³⁹

³⁴ EGYED 1925: 175–176.

³⁵ EGYED 1932: 22.

³⁶ 1935. évi VII. törvénycikk az iparügyi, valamint a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterről, 1–2. §.

³⁷ 1935. évi VII. törvénycikk indokolása az iparügyi, valamint a kereskedelem és a közlekedésügyi miniszterről, Általános indokolás.

³⁸ MÁTHÉ 2014: 241.

³⁹ EGYED 1936: 662–673.

Másodfokú hatóság a törvényhatóság első tisztviselője, tehát az alispán vagy polgármester. Harmadfokú hatóság közigazgatási ügyekben az iparügyi miniszter, kihágási ügyekben a kihágási tanács. Az iparhatóságok rendszerét és a jogorvoslati lehetőségeket csak különböző törvények és rendeletek nehezen áttekinthető és részben hatályba sem lépett rendelkezéseinek összevetésével lehet megállapítani.⁴⁰

Az 1932. évi VIII. törvénycikk az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról államosította az ipartestületeket, és elrendelte, hogy minden képesítéshez kötött iparos köteles valamely ipartestület kötelékébe tartozni oly módon, hogy 1937. november 20-ig az ország egész területén ki kell építeni az ipartestületi szervezetet.⁴¹

Az 1930-es évek közepétől érzékelhető volt a katonai vezetés és a kormányzat közötti nézetkülönbség az ipar irányításáról. A katonai vezetők a gazdasági kormányzatnál jóval nagyobb összeget követeltek a hadsereg fejlesztésére. Számukra egyértelmű volt, hogy az egész ipari ágazatot, különös tekintettel a meghatározó vállalatokra, azonnal katonai felügyelet alá kell helyezni.⁴²

1937 végén létrehozták az Iparügyi Minisztérium XVII. katonai osztályát, azzal a céllal, hogy teremtsen kapcsolatot az ipari és a hadügyi minisztériumok között és irányítsa az ipar háborús mozgósításának feladatait. A XVII. osztály kettős alárendeltségben működött és a Honvédelmi Minisztérium kihelyezett részlege volt. Minden minisztériumban működtek a Honvédelmi Minisztériumnak rejtett főosztályai. Az Iparügyi Minisztérium XVII. osztálya – többek között – a következő feladatokat látta el: állandó tájékoztatás a hadianyagok központi termelési tervéről, a hadianyagok nyilvántartása, a honvédségi megrendelések vállalatba adása, a hadianyaggyártás fejlesztésének kezdeményezése, a hadianyaggyártás racionalizálásának kidolgozása, különös tekintettel a termelés fokozására és a külföldről származó anyagok kiküszöbölésére, hadianyag-behozatali és -kiviteli ügyek, a hadianyaggyártásnál a nyersanyag és a munkabér árának megállapítása.⁴³

Az ipari közigazgatási jog forrásai

A magyar ipari közigazgatás jog és az iparjog jogforrásainak alapját a tárgykörben megjelent törvények jelentik. Kiemelkedően fontos jogszabály ezen a területen az 1936. évi VII. törvénycikk az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról.

Az iparigazgatás és az iparjog jogforrásai között ki kell emelni a rendeleti jogforrásokat is. Ebben a körben meg kell különböztetnünk az iparnovellák

⁴⁰ EGYED 1936: 662–673.

⁴¹ 1932. évi VIII. törvénycikk az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról, 9. §.

⁴² DOMBRÁDY 2003: 7–26.

⁴³ DOMBRÁDY 1981: 20.

végrehajtására kiadott miniszteri rendeleteket és a törvényi felhatalmazás alapján kibocsátott miniszteri rendeleteket. A miniszteri rendeletek külön csoportját jelentik a kormány kivételes hatalma alapján kiadott és a törvénytől átmenetileg eltérő szabályokat megállapító rendeletek is. A rendeletek és az utasítások (ez utóbbiak jelentős részben titkosak) száma a második világháború hadigazdálkodásának idején több ezer. A törvények és a miniszteri rendeletek egyes kérdések szabályozását törvényhatósági, illetve megyei városi szabályrendeletekre utalják.⁴⁴

Az ipari közigazgatás szempontjából rendkívül jelentős két utasítás feltétlenül figyelmet érdemel.

A honvédelmi miniszter bizalmas utasításokban szabályozta a hadiüzemek és alkalmazottaik felriasztásának, illetve háború esetén történő mozgósításának előkészítését, felkészítését, mozgósítását háború esetére. 1937 decemberében megjelent az Fr. 5. utasítás a hadiüzemek megszervezésére felriasztás, karhatalmi állományfelemelés esetére, illetőleg háború idejére (8617/I.B. 1937.Fr.). 1938 március 26-án adták ki ennek a jelentősen kibővített változatát, az Fr. 6. utasítást a hadiüzemekhez beosztott katonai parancsnokok és műszaki ellenőrök részére fokozott készségi állapotok esetén, felriasztás, illetőleg háború idején, továbbá felriasztás esetén a magasabb parancsnokságokhoz beosztott szén- és iparügyi előadók számára (8761/I.B. – 1938.HR.).⁴⁵

Az Fr. 6. utasítás megállapítja, hogy a honvédség háborús anyagi ellátása és az ezzel kapcsolatos előmunkálatok elvégzése a m. kir. honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik. A honvédség anyagi ellátására szolgáló háborús ipari termelés vezetése az iparügyi miniszter feladata. Az ipari tárca vezetője ezt a tevékenységet azonban a Honvédelmi Minisztérium által meghatározott követelmények szerint látja el.

Az Fr. 6. utasításban foglaltak alapján minél előbb ki kell jelölni azokat az ipari vállalatokat, amelyeket a honvédelmi miniszter hadiüzemmé nyilvánít. Ezeket az üzemeket a honvédelmi miniszter hadviselés érdekében az illetékes miniszterrel egyetértésben az „Fr.”-kor életbe lépő törvényes rendelkezések alapján üzemük folytatására vagy az ott dolgozókkal együtt használatra való átengedésre kötelez. A vállalatokat két csoportra osztották. Az „A” kategóriába tartoztak azok a gazdasági szereplők, amelyek a hadviselés elsőrendű fontossági szükségleteit biztosították. A „B” besorolást kapott üzemek az egyéb fontos szükségleteket elégítették ki. Az Fr. 6. utasítás – már az időközben meghirdetett újrafegyverkezésre figyelemmel – valamennyi korábbi előírást érvénytelenített és részletes intézkedési tervet is tartalmazott.⁴⁶

⁴⁴ EGYED 1948: 16–17.

⁴⁵ DOMBRÁDY-TÓTH 1987: 112–121.

⁴⁶ DOMBRÁDY 2003: 22–26.

*Az ipari tevékenységet végző
vállalatok támogatása*

A hazai ipari vállalatok támogatása az első világháború után – a Monarchia évtizedeihez hasonlóan – kiemelkedően fontos célkitűzése volt a magyar államnak.

Magyarország a környező államok hasonló törekvésének hatására 1925. január 1-jétől új vámtarifát alkalmazott, amely elsősorban a hazai iparnak nyújtott jelentős védelmet. Az új vámtarifa több mint 40 000 cikkre vonatkozott és a korábbinál magasabb arányú volt, átlagos mértéke 30 %-ot tett ki. Ezzel a megoldással elsősorban a hazai textilipart, bőripart, papíripart, élelmiszeripart, kohászatot, vasipart kívánták segíteni. A gépiparon belül a járműipar, a mezőgazdasági, illetve a villamosági gépek gyártása kapott jelentős vámvédelmet. Vámmentesen lehetett behozni az ország számára létfontosságú ipari nyersanyagokat.⁴⁷

Az állam az 1930-as években is protekcionista intézkedésekkel segítette a gazdaság, mindenekelőtt az ipar talpon maradását és fejlesztését.

Az iparfejlesztésről szóló 1931. évi XXI. törvénycikket 1931-ben alkották meg. A jogszabályban hatálya kiterjedt az energiatermelő és -elosztó, háziipari, illetve kohászati vállalatokra, segédüzemeikre, valamint az 1884. évi XVII. törvénycikkbe foglalt ipartörvényre és az azt módosító, 1922. évi XII. törvénycikk hatálya alá tartozó gazdasági szereplőkre. Az érintett ipari vállalatok adó-, illeték-, vám- és iparsókedvezményben részesíthetők. Ezek legfeljebb 15 évre adhatók.⁴⁸ A törvény értelmében ezenkívül lehetőség volt segélyek adományozására, vállalatok létesítésére, kibővítésére, fenntartására, a meglévő ipari termelés növelésére, a kisipar és a házipar támogatására egyaránt. Ez lehetett pénzügyi támogatás, kölcsön vagy kiviteli hitel biztosítása is. A segélyek maximális időtartama 10 év.⁴⁹

A kedvezményekkel és a segélyekkel kapcsolatos feladatok, a kereskedelemügyi miniszter és a pénzügyminiszter hatáskörébe tartoztak. A kedvezmények odaítélésénél és az Országos Ipari és Kereskedelmi Alapba utalt összegek kezelésének módjáról az Országos Ipartanács állandó bizottságát meg kellett hallgatni.

Az 1931. évi XXI. törvénycikk IV. fejezete szól a közszállításokról és a hazai beszerzésekről is.⁵⁰ A törvény a hazai közbeszerzés irányítását továbbra is a kereskedelemügyi miniszterre bízta. A törvénycikk 21. §-ában kapott felhatalmazás alapján a kereskedelemügyi miniszter kiadta a közszállításokról és a

⁴⁷ HONVÁRI 2006: 45.

⁴⁸ 1931. évi XXI. törvénycikk az iparfejlesztésről, 2–14. §.

⁴⁹ 1931. évi XXI. törvénycikk az iparfejlesztésről, 15–17. §.

⁵⁰ 1931. évi XXI. törvénycikk az iparfejlesztésről, 3. §, 15. §, 18–23. §.

beszerzés kötelezettségéről szóló 50.000/1934. KM. rendeletet, az úgynevezett Közszállítási Szabályzatot.⁵¹

A közszállítások messzemenően szolgálták az ipar gazdasági szereplőinek támogatását. Az állami megrendelések mindenekelőtt a nagyvállalatokat segítették.

A magyar ipar növekedése új lendületet kapott a Darányi Kálmán miniszterelnök által 1938. március 5-én Győrben meghirdetett egymilliárd pengő értékű beruházási programtól. Az 1938. évi XX. törvénycikkkel elfogadott program célja elsősorban a honvédelem és a légvédelem fejlesztése volt. Emellett azonban számos, ipari beruházási, mezőgazdasági és népjóléti fejlesztési irányt is rögzítettek benne. A program kiterjedt – egyebek mellett – az utak és hidak építésére, az államvasutak, a posta, a távírda és a távbeszélő fejlesztésére, a bányászati és nyersanyagkutatásra, a mezőgazdasági termelés és értékesítés támogatására, a mezőgazdasági szakképzés és népoktatás céljait szolgáló iskolák, előadótermek és egyéb intézmények építésére és felszerelésére, a falu egészségügyi és szociális helyzetének emelése céljából az egészségügyi szervezet kiépítésére.

Az 1938. évi XX. törvénycikk a kormányt felhatalmazta 400 millió pengő kölcsön felvételére és 600 millió beruházási hozzájárulás (vagyonadó) bevezetésére. A beruházási hozzájárulás fizetési kötelezettsége valamennyi gazdálkodó jogi személyre kiterjedt, bizonyos vagyoni érték felett. A törvény részletesen szól a beruházási hozzájárulás megállapításának szabályairól, a vagyonadó megállapítására jogosult illetékes pénzügyi igazgatóság fizetési meghagyása elleni fellebbezésről, valamint a jogorvoslati fórumrendszeréről.⁵² A Darányi-terv megvalósításából elsősorban a nagyvállalatok profitáltak, de a közép- és kisüzemek is számos megrendeléshez jutottak.

A törvénycikk alapján olyan intézkedések megvalósítására került sor, amelyek megteremtették a gazdasági életbe való erőteljes állami beavatkozás lehetőségét és a hadigazdaság kiépítését.

Az ipari tevékenység korlátozása a második világháború előtt

A második világháború előtt a háborúra történő „felkészülés idején” fokozatosan szigorodtak az ipari tevékenység végzésének korlátai.

Az iparjogosítványok kiadásánál korábban az ipart üzni kívánók személyén kívül eső körülményeknek rendszerint nem volt jelentőségük. Ez alól kivételt

⁵¹ FARKAS-KASZA 2005: 7–11.

⁵² 1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közigazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházások megvalósításáról, s ezek költségeinek fedezéséről, 1. §, 2–3. §, 3–11. §.

jelentett az 1922. évi XII. törvénycikk 38. §-ában megállapított azon rendelkezés, amely szerint 17 engedélyhez kötött iparnál a kiadható iparengedélyek számát községenként előre meg lehet állapítani, illetve az új iparengedély kiadása attól tehető függővé, hogy az adott községben szükség van-e új iparvállalatra.⁵³

Az úgynevezett második iparновella az 1936. évi VII. törvénycikk az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról 1936. július 15-én lépett hatályba.

A törvény szigorítja az iparüzési jog feltételeit arra figyelemmel, hogy bizonyos súlyos bűncselekmény elkövetése esetén a bünvádi eljárás és az elítélés az engedélyhez nem kötött iparok végzésének akadályát is jelenti, hiszen az érintett meghatározott ideig nem kaphat iparigazolványt.

A törvénycikk a fakultatív mestervizsga helyett bevezeti a kötelező mestervizsga rendszerét, amikor rögzíti, hogy „[a] mestervizsgálat (26. §) letétele alól nem lehet felmentést adni.”

A második iparновella az illetékes miniszter számára tartja fenn annak a lehetőségét, hogy iparengedélyek kiadását biztosíték letételétől tegye függővé. A biztosíték nagyságát és teljesítésének módját a miniszter rendeletben állapítja meg.

Az illetékes miniszter rendeletben jelöli ki azokat az engedélyhez kötött iparokat, amelyeknél az érintett települések szabályrendeletben előre meghatározhatják a kiadott iparengedélyek számát. Lehetőség van szabályrendeletben számszerű meghatározás nélkül az új iparengedélyek kiadását az adott településen a fennálló szükséglettől függővé tenni.

A második iparновella felhatalmazza az iparügyi minisztert, hogy közszemponokra figyelemmel korlátozza, feltételhez kösse, a legszigorúbb esetben megtiltsa bizonyos ipari munkák végzését, anyagok és félgyártmányok feldolgozását, illetve árucikkek forgalomba hozatalát.

A törvénycikk értelmében illetékes miniszter az iparügyi miniszter, illetve azon iparágak tekintetében, amelyek igazgatása hatáskörébe tartozik, a kereskedelem- és közlekedésügyi, a belügy- vagy a földművelésügyi miniszter.⁵⁴

Az iparüzési jog további, szégyenteljes, származás alapján történő korlátozását vezette be az 1939. évi IV. törvénycikk, az úgynevezett második zsidótörvény.⁵⁵

Az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről teszi lehetővé a kivételes hatalom bevezetését. A törvény értelmében a kormány kivételes hatalmat gyakorol háború idején vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetében,

⁵³ 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról, 38. §.

⁵⁴ 1936. évi VII. törvénycikk az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról, 2. §, 8. §, 11. §, 12. §, 18. §, 36. §.

⁵⁵ 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról, 13. §, 14. §, 17. §, 18. §.

a kormány valamennyi tagjának felelősége mellett, a törvényhozás további rendelkezéséig, a szükség mértékéhez képest.

A kivételes hatalom keretében a törvény felhatalmazza a kormányt a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyi Központ és a Magyar Királyi Postatakarékpénztár ügyvitelére és üzletvitelére tekintetében rendkívüli intézkedések megtételére és a fennálló törvényektől eltérő rendelkezések megállapítására.

A törvénycikk értelmében háború idején vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetében a törvényben szabályozott honvédelmi szolgáltatások igénybevételének és gazdasági (forgalmi) korlátozások alkalmazásának van helye. Honvédelmi szolgáltatásként honvédelmi munkát vagy dologi természetű szolgáltatást lehet követelni. A törvénycikk negyedik részének III. fejezete szabályozza a dologi honvédelmi szolgáltatásokat és a gazdasági korlátozásokat. Ezek közé tartozik – egyebek mellett – a szárazföldi, vízi és légi járművek, ingatlanok, üzemek, ipartelepek és egyéb vállalatok igénybevétele.

A törvény rendelkezik az üzem – és iparterületek – és egyéb vállalatok igénybevételének előkészítéséről, létesítésének engedélyhez kötéséről is. A különféle dologi szolgáltatások és gazdasági korlátozások között szerepel – egyebek mellett – a közszükségleti cikkek szolgáltatása, a hadviselés céljára szükséges segédesszközök és anyagok ideiglenes vagy végleges átengedése, a hadviselés szempontjából fontos műszerek és műszaki eszközök, valamint a hadianyagok forgalmának szabályozása.

A törvénycikk ebben a körben rendezi a termelés, a forgalom és a munkaviszony szabályozását, és a találmányok és szabadalmak értékesítésének vagy nyilvánosságra hozatalának engedélyezési kötelezettségét is.

A törvénycikk részletesen szól a honvédelmi szolgáltatásokért járó térítésekről és kártérítésekről.⁵⁶ A dologi természetű honvédelmi szolgáltatásokkal és gazdasági korlátozásokkal kapcsolatos feladatok ellátásában kiemelkedően fontos szerepe van a kormány mellett a honvédelmi és az iparügyi miniszternek.

A törvény értelmében a Pénzügyi Központ hatáskörébe tartozik a kisajátított ingatlanok és vagyontárgyak értékének megállapítása, valamint az üzemek, ipartelepek és egyéb vállalatok hadi célú igénybevételével kapcsolatos döntések meghozatalában való részvétel.⁵⁷

⁵⁶ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről, 81. §, 85. §, 91–141. §, 158. §.

⁵⁷ VARGA 2019: 77.

ÖSSZEGZÉS

Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia bukását követő, a második világháború kitöréséig tartó két évtized alatt – az állam erőteljes beavatkozása ellenére – közel sem tudott a dualizmushoz hasonló gazdasági eredményeket felmutatni. Ez nem is csoda, hiszen a gazdaságpolitikát – beleértve az iparpolitikát is – mindvégig nehezített feltételek között kellett megvalósítani. A trianoni békediktátum következtében a korábbinál sokkal kisebb területű, lakosságszámú, erőforrásaitól túlnyomórészt megfosztott, nyitott gazdasággal rendelkező, ugyanakkor bojkott alatt álló, eladósodott ország erőfeszítései hoztak bizonyos eredményeket, az ipari fejlődés területén is. Az állam politikai célkitűzései között első helyen a korábban elcsatolt területek visszaszerzése állt. Magyarország ennek érdekében egy olyan szövetségi rendszerhez csatlakozott, amelynek céljai a történelemben példátlanul emberietlenek, jelentős részben gazdasági szempontból is vállalhatatlanok, sok tekintetben pedig megvalósíthatatlanok voltak.

Magyarország gazdaságirányítására, így az ipari közigazgatásra is, rendkívül aktív állami szerepvállalás volt jellemző a 20. század első felében.

Az 1920-as évekre már kialakultak az ipari közigazgatás elméleti alapjai.

Az állami gazdasági beavatkozás mélysége és az alkalmazott eszközrendszer természetesen jelentős részben eltérő volt az első világháború, a trianoni trauma után a világgiacra való „kényszerkilépés” és a megvalósuló konszolidáció, az 1929–1933-as világgazdasági válságból való kilábalás, valamint a második világháborúra való felkészülés időszakában. Feltétlenül meg kell különböztetni a béke idején érvényesülő kényszergazdaságot a világháborúk idején alkalmazott hadigazdaságtól. A két évtizedig tartó, feszültségekkel teli békekorszak az államtól szinte folyamatos gazdasági válságmenedzselést igényelt. Ez a központosított, kézi vezérelt, tulajdonképpen keynesi alapon nyugvó gazdálkodás az államtól nagyon jelentős aktivitást követelt meg az iparigazgatás területén is. Óriási erőfeszítésekkel 1925-re megvalósult a gazdasági konszolidáció, amelyet egy rövid, 1929-ig tartó gazdasági fellendülés követett. A gazdasági világválság következményeinek tompítása és felszámolása ismét protekcionista eszközök alkalmazását tette szükségessé. Magyarország az 1929–1933-as nagy gazdasági világválságból való – többéves fáziskéséssel megvalósuló – kilábalását elsősorban az állami megrendelések, a katonai potenciál fejlesztése, valamint a német gazdaság igényeinek a kielégítése jellemezte.⁵⁸

⁵⁸ CSIKÓS-NAGY 1996: 99.

A Darányi-program és a háborús konjunktúra kétségtelenül bizonyos gazdasági fellendülést eredményezett, elsősorban a nehézipar területén. A második világháborúba történt belépéssel egy időben ugyanakkor már felerősödtek az állam eladósodásával és a lakossági ellátással kapcsolatos negatív gazdasági következmények. Ezeket ugyan igyekeztek háborús, kötött kényszergazdálkodási eszközökkel tompítani, meglehetősen kevés sikerrel jártak.

A vizsgált két évtizedes korszak az állami válságmenedzselés különböző erősségű formációinak folyamatos alkalmazását igényelte, valódi konszolidációra alkalmas, konfliktusmentes időszakok nélkül, ellentétben a kiegyezéstől az első világháború kitöréséig tartó negyven évvel. Az ipar fejlődése minden nehézség ellenére fel tudott mutatni eredményeket, jelentős részben a gazdaságirányítás és az ipari közigazgatás által kidolgozott és alkalmazott eszközrendszernek köszönhetően. Ezeket az ipari teljesítményeket azonban a második világháború pusztításai teljesen megsemmisítették.

BIBLIOGRÁFIA

- CAMERON, Rondo (1994): *A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*. Ford. Kállai Tibor. Budapest: Maecenas.
- CSIKÓS-NAGY Béla (1996): *A XX. század magyar gazdaságpolitikája: Tanulságok az ezredforduló küszöbén*. Budapest: Akadémiai.
- DOMBRÁDY Lóránd (1981): *A magyar gazdaság és a hadfelszerelés, 1938–1944*. Budapest: Akadémiai.
- DOMBRÁDY Lóránd (2003): *A magyar hadigazdaság a második világháború idején*. Budapest: Petit Real.
- DOMBRÁDY Lóránd – TÓTH Sándor (1987): *A Magyar Királyi Honvédség, 1919–1945*. Budapest: Zrínyi.
- DOMOKOS László – PULAY Gyula (2020): A válságkezelés értékelésének kritériumrendszere. In PARRAGH Bianka – KIS Norbert (szerk.): *Az ösztönző állam válságkezelése I: A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest: Ludovika, 65–88. Online: https://doi.org/10.36250/00906_02
- EGEDY Gergely (2007): *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: HVG-ORAC.
- EGYED István (1925): *Iparjog*. Budapest: Franklin Társulat.
- EGYED István (1932): A község és az ipar. *Magyar Közigazgatás*, 50(22), 1–3.
- EGYED István (1936): Az iparjog újabb fejlődése (1925–1936). In MÁRTONFFY Károly (szerk.): *A mai magyar közigazgatás*. Budapest: Állami Nyomda, 662–673.
- EGYED István (1944): *Ipari közigazgatás és közigazgatási jog*. Budapest: [k. n.].
- EGYED István (1948): *Iparjog*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest: Egyetemi Nyomda.
- FÁBIÁN Adrián (2023): *Közigazgatás-elmélet*. Budapest: Ludovika.

- FARKAS Csaba – KASZA Péter Ferenc (2005): A közbeszerzések hazai szabályozásának fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 67(6), 3–29.
- HONVÁRI János (2006): *XX. századi magyar gazdaságtörténet*. Budapest: Aula.
- HORVÁTH Attila szerk. (2014): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar.
- JENEI György (2008): *Bevezetés a társadalompolitikába*. Budapest: Aula.
- KEYNES, John Maynard (2021): *A béke gazdasági következményei*. Ford. Bíró Sándor, Sárkány Ferenc. Budapest: Digi-Book.
- LAPSÁNSZKY András – PATYI András – VARGA Zs. András (2024): *A magyar közigazgatási jog általános tanai*. Második, bővített kiadás. Győr: Universitas-Győr.
- LŐRINCZ Lajos (2010): *A közigazgatás alapintézményei*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest: HVG-ORAC.
- MAGYARY Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- MÁTHÉ Gábor (2014): Az általános és a szakigazgatás. In HORVÁTH Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, 237–242.
- PARRAGH Bianka – BÁGER Gusztáv szerk. (2022): *Az ösztönző állam válságkezelése II: A sikeres gazdasági újraindítás*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01054_00
- PARRAGH Bianka – BÁGER Gusztáv – TÓTH Gergely (2020): A koronavírus-válság újszerűsége és kezelésének első eredményei: Az ösztönző állam mint válságkezelő. In PARRAGH Bianka – KIS Norbert szerk. (2020): *Az ösztönző állam válságkezelése I: A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest: Ludovika, 17–64. Online: https://doi.org/10.36250/00906_01
- PARRAGH Bianka – KIS Norbert szerk. (2021): *Az ösztönző állam válságkezelése I: A koronavírus-válság kezelésének első eredményei*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/00906_00
- RÁNKI György (1990): *A II. világháború gazdaságtörténete*. Budapest: KJK.
- SMIL, Vaclav (2024): *Energia és civilizáció: Történeti áttekintés*. Ford. Sümegi Balázs. Budapest: Rubicon.
- SZENES Zoltán (2022): A hadifinanszírozás napjainkban (1990–2020). In PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – ISASZEGI János (szerk.): *A hadifinanszírozás gazdasági alapjai az ókortól napjainkig*. Budapest: Zrínyi, 95–115. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2022.6.8>
- TORMA András (2013): A nemzetgazdaság igazgatása. In LAPSÁNSZKY András (szerk.). *Közigazgatási jog: Fejezetek szakigazgatásaink köréből II: Gazdasági közigazgatás infrastruktúra igazgatása*. Budapest: CompLex, 41–69.
- VARGA Bence (2019): A hazai pénzügyi felügyelés helyzete a második világháború időszakától a „felügyeleti rendszerváltozás” kezdetéig (1939–1986). *Polgári Szemle*, 15(4–6), 74–84. Online: <https://doi.org/10.24307/psz.2019.1206>

Jogszabályjegyzék

1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92200012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921>
1931. évi XXI. törvénycikk az iparfejlesztésről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?-docid=93100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40>
1932. évi VIII. törvénycikk az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93200008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41>
1935. évi VII. törvénycikk az iparügyi, valamint a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszteréről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41>
1935. évi VII. törvénycikk indokolása az iparügyi, valamint a kereskedelem és a közlekedésügyi miniszteréről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93500007.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D50>
1936. évi VII. törvénycikk az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93600007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41>
1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházások megvalósításáról, s ezek költségeinek fedezéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93800020.TV&targetdate=&printTitle=1938.%20%C3%A9vi%20XX.%20ot%C3%B6rv%C3%A9ncikk&referer=1000ev>
1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum%3D42>
1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42>